

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ

Демецька В.В., кандидат філологічних наук, (Херсон)

Матеріалом аналізу слугують словникові статті концепту «Гріх» двох типів словників у двох традиціях – східнослов'янській та атлантичній (США): тлумачного енциклопедичного та релігійного. Перший тип представлено «Великим тлумачним словником української мови» та “Webster’s Third New International Dictionary”, другий тип – «Полным православным богословским энциклопедическим словарем» та “The All Nations Dictionary”.

Специфіка функціонування релігійного концепту, у даному випадку концепту «Гріх», полягає у наявності облігаторних характеристик, які уможливають реалізацію його загального змісту, релігійної специфікації та вузького культурного значення. У цьому сенсі структурно-смісловий розподіл тексту словникової статті можна охарактеризувати за допомогою трьох критеріїв: критерію універсального/загального, критерію специфічного та критерію унікального. Оскільки ми виділили три критерії характеристики концепту, нам потрібно вяснити. Як вони реалізуються у тексті. Для цього нам знадобляться наступні параметри тексту: час (коли?), простір (де?), дія (що робить?) та суб'єкт (хто? що?). Цей мінімум характеристик уможливить демонстрацію «роботи» концепту в тексті, його відмінність від таких саме, але іншокультурних концептів. Вочевидь, усі названі параметри тексту актуалізуються за допомогою фреймової методики аналізу тексту за такими слотами: «хто?», «що?», «який?», «що робить?», «де?», «коли?», «скільки?», «котрий?», «як?», «чому?», «навіщо?». Для нас задача фреймової методики полягає у тому, щоб показати якість перерозподілу інформації. Оскільки когнітологічний аналіз за слотами та фреймами працює на двох рівнях – ментальному та вербальному – доводиться визначатися з основними одиницями. Зрозуміло, що і універсальне, і специфічне, і унікальне реалізують різні аспекти ментального та вербального. Але для кожного типу наявною буде певна домінанта. Найголовніше для універсального – це розуміння. Звідси, гранично універсальними типами тексту будуть наукові тексти.

Якщо ментальна реалізація універсального – це поняття, то доміантною вербальною одиницею стає термін як ідеальний випадок моделі.

Що є опорою для сфери специфічного? За Верещагіним і Костомаровим культурно зумовлена специфіка актуалізується у випадках, коли при формальному збігу понять у носіїв різних культур відрізняються образи, які ці поняття визивають. Наприклад, будинок для богослужіння – поняття універсальне, але для представників різних конфесій образ цієї будівлі буде вирізнятися. Процес уявлення конкретизується на ментальному рівні в якості символу. Символ – це сама яскрава одиниця специфічного. Зрозуміло, що проміжною ланкою між образом та символом стають лейтмотивні образи.

Для унікальної сфери пріоритетним виявляється сприйняття, яке породжує або викликає в уяві певний образ. Ми називаємо це відповідністю образам у сфері ментального та тропам – у сфері вербального. Інакше кажучи, образ співвідноситься з реалією або культурним фактом (термін проф. М.О.Новикової).

Головне питання, яке нам необхідно вирішити це яким чином розподіл тексту на універсальну, специфічну та унікальну зони може стати у нагоді перекладачеві-практику?

За традицією почнемо з універсального. Універсальне значення у тексті реалізується як повна відповідність. Якими перекладацькими засобами можна досягти повної відповідності? Кожна словникова стаття складається з певного набору лексем, відповідність до яких можна знайти в будь-якій мові. Перший і доміантний засіб перекладу зони універсального – генералізація. Використовується також і дескриптивний переклад. З точки зору роботи зі семантикою ми беремо готове значення.

Для передачі специфічної зони ми звертаємося до генералізації та дескриптивного перекладу. Але, оскільки значення набуває ознак специфічності, у перекладі воно буде доповнюватися засобом **розвинення значення**, або уточнення. Значення при цьому трансформується у бік конкретизації, або **розвинення значення**. Навіть при описовому відтворенні з'явиться додаткова

семантика. Дескриптивний перифраз охоплює всі випадки, які передбачають часткову елімінацію та доповнення. Варіативними є ситуативна заміна (метод уподібнення).

Сфера унікального визначається тим, що з точки зору техніки ми повинні створити значення. З точки зору перекладу доміантним засобом стає калька + дескриптивний перифраз. Якщо для певного типу тексту прийом кальки з дескриптивним перифразом убачається не релевантним, єдиним засобом стає повна елімінація цього елемента. У таких випадках ми зберігаємо специфічне значення, але повністю губимо унікальність.

Звернемося до крос-культурному аналізу словникових статей концепту «Гріх» у «Великому тлумачному словнику української мови» (далі – «Словник») та “Webster’s Third New International Dictionary” (далі – “Вебстер”).

Із 11 слотів в «Словнику» заповненими є тільки 4 – «що?», «який?». «що робить?» та «як?». У “Вебстері” теж 4, але це «хто?», «що?», «який?» та «як?». В атлантичному словнику з’являється лексема “God”, в українському словнику цей слот відсутній. В обох традиціях слот «що?» представлено лексикою, що відноситься до зони універсального. Але треба прокоментувати вживання деяких лексем. Так, в атлантичному варіанті лексеми “transgression, law, an offence, will” уживаються поряд з лексемою “God”, що дає нам підстави віднести їх до розряду специфічно християнських. В українському тексті словникової статті всі лексеми носять характер універсальних – «порушення, настанов, вчинок, хиба, помилка, недогляд», які, по-перше, не є релігійними, а скоріше соціально-етичними, а по-друге, вони не є власно християнськими. Дане припущення підтверджується також і аналізом слота «який?», де в «Вебстері» використовуються лексеми “religious, a serious, of God’s will”, коли в українському «Словнику» наявні тільки наступні лексеми: «релігійно-моральний, поганий, непорядний, якась».

Концепт «Гріх», таким чином, подано в атлантичній традиції з урахуванням християнської специфіки, тоді як в східнослов’янській традиції культурно-

релігійна специфіка елімінується і концепт «Гріх» переноситься у площину морально-етичних пріоритетів.

Розглянемо специфіку концепту «Гріх» в «*Полном православном богословском энциклопедическом словаре*» (далі – «*Православний*» словник) та в “*The All Nations Dictionary*” (далі – «*Протестантський*» словник).

Найбільш різке збільшення елементів в обох традиціях демонструють слоти «хто?», «що?», «що робить?», «який?» та «як?». В слоті «хто?» в обох традиціях вживаються релігійні антропоніми: «Бог, Ап. Иоанн, Ап. Павел, Адам», “*God, John, Peter, Mathew, Mark*”. Зона специфічного не представлена у слоті «хто?» у «*Православному*» словнику, в той час як в «*Протестантському*» така лексема є – “*Christians*”. Універсальність значення закладено у лексемі «человек», через яку виражається християнське значення концепту «Гріх», який передбачає апеляцію саме до особистості. В «*Протестантському*» словнику усі лексеми універсальної сфери виступають гіпонімами до лексеми «человек»: “*men, parents, children, smb., people, a liar*”. Слот «що?» в атлантичному словнику носить загалом характер універсальності, де тільки три лексеми можна ужити з поміткою реліг. Це “*the transgression, commandment, evil*”. Переважну більшість лексем, які маркуються як специфічні, складає низка конкретизаторів концепту «Гріх», а саме: “*murder, adultery, immorality, theft, testimony, slander, greed, envy, arrogance*”. Східнослов’янський словник в слоті «що?» демонструє переважну більшість специфічно християнської лексики: «грех, непослушание, воля, преступлением, закона, заповеди, искушение, благо». На відміну від словника атлантичної традиції словник східнослов’янської традиції не надає гіпонімів концепту «Гріх», що на нашу думку, свідчить про тенденцію до збереження та передачі православного змісту концепту, а не до конкретизації концепту на рівні побутового. Прошарок специфічно християнської лексики підтримується низкою реалій, які, безумовно, відносяться до унікальної зони: «Св. Писание, древо познания добра и зла». Слот «який?» в «*Протестантському*» словнику характеризується використанням лексем з універсальним значенням: “*every, great,*

small, intended, accidental, man-made, external”. Універсальність лексики в слоті «який?» в «Православному» словнику підкріплюється лексемами зі специфічним християнським значенням: «Божий, нравственного, откровенного». Цікавим убачається наповнення слота «де?». Так, в східнослов'янській традиції слот «де?» містить приклади лексем з унікальним та специфічним значенням, наприклад, «в законе (2)», в Св.. Писании», тоді як в словнику атлантичної традиції представлено лексеми з універсальним значенням – “among men, in everything, in the children”. Слот «що робить?» представлено в обох словниках переважно лексикою з універсальним значенням. Але треба звернути увагу на той факт, що специфічно християнські лексеми взято з біблійного інтексту. Наприклад, “to obey, to disobey, has been sinning”, «уклонился, сотвори».

Значущим убачається наявність в «Православному» словнику слотів «чому?» і «навіщо?», які повністю відсутні у статті «Протестантського» словника. «Чому?» - «за преступление», «навіщо?» - «для упражнениа же нравственной свободы». Вочевидь, концепт «Гріх» тут пояснюється через концепт «Свободи вибору» навіть через низку концептів, що становлять сакральну вертикаль православ'я. Зі свого боку, «Протестантський» словник «роздрібнює» концепт, робить його локальним і реальним і пояснює його за допомогою слів переважно універсального значення, що призводить до розгляду концепту «Гріх» в горизонтальній, мирській площині.